

תקצירים

בלבלי אותי: בלבול אקוסטי כאמצעי שיבוש פואטי

רועי טרטקובסקי, אוניברסיטת תל אביב

מאמר זה מפתח את הרעיון שלצליל יש פוטנציאל לשבש את הרמה הסמנטית של השיר. מחקרים רבים הוקדשו להרגמת כוחם של הצלילים ללוות או להמחיש את משמעות השיר, ופה ושם עלתה גם האפשרות שהצליל הוא פשוט ניטרלי ביחס למשמעות, אינו תורם במיוחד למשמעות וגם אינו מפריע להיווצרותה. בניגוד לאפשרויות אלה, תשומת לב מועטה בלבד ניתנה לדרכים שבהן הצליל עשוי להתערב במכניזם של הפקת משמעות. אני מכוון לאפשרות מוזנחת זאת באמצעות דיון בביטויים בשירה של תופעת הבלבול האקוסטי. בלבול אקוסטי התגלה במחקרים אמפיריים של זיכרון לטווח קצר, והוא מתרחש כתוצאה מחשיפה בזו אחר זו למילים שדומות באופן כלשהו בצלילן. החשיפה למילים בעלות חפיפה צלילית גורמת, כך מסתבר, למעין מחיקה של התכונות המבחינות בין המילים הדומות, כך שהן מתערבלות אצל המאזינים ונוצר קושי בהפרדתן. שפת השירה – במסורות שונות ובשפות שונות – עושה שימוש נרחב מאוד במגוון של אמצעים אומנותיים שמתבססים בדיוק על חפיפה צלילית בין מילים, כמו תופעת החרוזה או, בהקשר של שירה עברית של ימי הביניים, מסורת הצימוד. באמצעות מושג העל של 'בלבול אקוסטי' אני מבקש להדגים כיצד שיבוש המנגנונים הרגילים של שליפת מילים או רישומן בזיכרון הופך לפרקטיקה פואטית. לצורך כך אני נעזר בשירים מאת בנימין שבילי, ט. כרמי ואפרת מישורי.

גון הקול בקריאת שירה והשפעתו על חוויית המאזינים

חן גפני, אוניברסיטת חיפה

הטקסט הפואטי, מטבעו, איננו שלם מבחינה אונטולוגית. כלומר, ישנם יסודות שאינם מוגדרים בטקסט ונותרים פתוחים לפרשנות. יסודות כאלה ניתן לבטא בביצוע קולי באמצעים שונים, ובכלל זה גון קול. במאמר זה אדון בגון קול "מרוכך" שניתן להבחין בו בביצועיהם של קוראים שונים המשתמשים בו ליצירת אפקט רגשי. גון

קול זה יכול לשמש לביטוי רגשות ומצבי רוח "רכים", כגון הרהור, כמיהה וחיבה, בהתאם להקשר. במאמרי אתאר מחקר ניסויי שבדק את האיכויות הרגשיות של גון הקול המרוכך. המשתתפים בניסוי התבקשו להעריך את מצב הרוח או הלך הרוח המשתקף במקטעים קצרים מתוך ביצועים מוקלטים של "Kubla Khan" (מאת סמואל טיילור קולרידג') מפי שני שחקנים מקצועיים. תוצאות המחקר מצביעות על כך שהמאזינים רגישים לגון הקול המרוכך וחולקים רשמים דומים בנוגע לאפקט הרגשי שלו. כלומר, המחקר מדגים כיצד יכול הקורא להשתמש בגון קול על מנת להעביר את פרשנותו לשיד. בנוסף, למחקר זה תרומה מתודולוגית לתורת הספרות. משתתפי הניסוי התבקשו להעריך כל קטע מוקלט בשני אופנים: התרשמות מילולית בשפה חופשית ומתן ציונים מספריים לתיאורים מוגדרים מראש. שילוב שיטות הערכה אלו מאפשר לקבל תיאור מפורט של האיכויות הרגשיות הנתפסות בביצוע, ואף לבצע ניתוח סטטיסטי של רשמים אלה. כלומר, מתודולוגיה זו מאפשרת לשלב גישה איכותנית עם גישה כמותית במסגרת אותו מחקר.

הפנים הכפולות של המומחיות: על הניסיון בקריאה של

ספרות והשפעתו על שיפוט אסתטי

אמיר חרש, אוניברסיטת תל אביב

ישעיהו שן, אוניברסיטת תל אביב

בתחומי האומנויות השונים נמצא קשר חיובי בין הניסיון (או המומחיות) של הצופה לבין להערכה אסתטית של יצירות מורכבות. עם זאת, במחקר האמפירי של הספרות המגמה הזו לא נמצאה באופן עקבי. המאמר מצביע על שלוש בעיות מתודולוגיות במחקרים קודמים בתחום: בעיות במדידת הערכה אסתטית, בעיות במדידה של ניסיון בקריאת ספרות, והתעלמות מהשפעת בעיות בהבנה של הטקסט. הניסוי המתואר כאן מבקש להתמודד עם הבעיות הללו, בין השאר, על ידי מדד של "רעש סמנטי" – מדד המעריך את הבעיות וההפרעות שנוצרות במהלך פענוח הטקסט – וכן על ידי שימוש בשיטות חדשות למדידת הערכה אסתטית וניסיון בקריאת ספרות. ניתוח הממצאים שחזר ממצאים קודמים, וגם גילה ממצא חדש, קשר לא ליניארי בין ניסיון בקריאת ספרות להערכה אסתטית. אצל בעלי ניסיון נרשמה חוויה שנוטה יותר לקצרות: לנבדקים עם מידת הניסיון הבינונית הייתה החוויה הכי פחות "ספרותית", שיפוט אסתטי נמוך ורעש סמנטי גבוה, ולבעלי הניסיון הרב ביותר הייתה החוויה ה"ספרותית" ביותר, הערכה אסתטית גבוהה ורעש סמנטי נמוך. אפשר לפרש את הממצאים הללו כמורים על כך שניסיון בקריאת

ספרות לא מוביל בהכרח להערכה אסתטית גבוהה של טקסט מורכב, אלא שיש לניסיון, בתנאים מסוימים, גם את הפוטנציאל לעורר קושי גדול יותר ובלבול רב יותר בקריאה. בנוסף, הממצאים מורים על שני רכיבים עצמאיים של מומחיות בספרות, האחד הוא היכולת להבחין בסטיות לשוניות ובעיות בטקסט, והשני היא היכולת להתמודד איתן בהצלחה.

שונה ודומה בעת ובעונה אחת? רושם הדומות ורושם השונות כפי שהם נחווים בקריאה מטפורית מוטי בנארי, חוקר עצמאי

המחקר הספרותי מיעט לעסוק בשאלה כיצד ניתן לפתור את הסתירה הנוצרת מן הצורך בקיומם המקביל של רושם דומות ושל רושם שונות בין האיברים המרכיבים את המבע מטפורי. איך ייתכן שאותם שני איברים מייצרים אצל הקורא הן רושם של דומות והן רושם של שונות במקביל, מבלי שהאחד בא על חשבון השני? מאמר זה מנסה לענות למעט החוקרים שעסקו בתחום זה, ומראה כיצד לא ניתן למצוא בטענותיהם הסבר קוהרנטי ומשכנע לתופעה. המאמר מעלה הצעה אלטרנטיבית: 'מודל הדומות הרכיבית', הצעה הנשענת על הבחנה מוכרת בתחום הדומות הוויזואלית, הבחנה בין שני סוגי דומות: דומות כוללנית לעומת דומות רכיבית. במאמר מוצגים סוגי הדומות הללו, ומתואר אופי נוכחותם במבעים מטפוריים. הטענה שמעלה המאמר היא שבתהליך הפקת המשמעות ממבע מטפורי, משתתפות שתי הקטגוריות של הדומות, והמבע המטפורי נחשב מוצלח יותר ככל שהדומות הכוללנית מצומצמת יותר, וככל שהדומות הרכיבית עשירה יותר. מכיוון שהדומות הכוללנית זוכה לקדימות בתפיסתנו (נקלטת קודם), היעדר הדומות הכוללנית בין איברי מבע מטפורי, מייצר רושם ראשוני של שונות, ורק בשלב מאוחר יותר, כאשר הדומות הרכיבית נובעת מתוך תהליך הפקת המשמעות, נוצר רושם של דומות בין האיברים. מכיוון שמדובר בשני סוגים שונים של דומות, הדומות האחת אינה באה על חשבון האחרת, והרושם של הדומות הרכיבית אינו מסוגל לבטל או למחוק את הרושם הראשוני של השונות הכוללנית.

המסע אל האסימטריה: השפעת השפה על החשיבה דוד גיל, מכון מקס פלאנק למדע ההיסטוריה האנושית ישעיהו שן, אוניברסיטת תל אביב

מטרתנו במאמר זה היא להציג הכללה אמפירית חדשה לגבי היחס בין שפה וחשיבה, המתמקדת בתכונה לשונית בסיסית המשותפת לשפות שונות, והשפעתה על הקוגניציה. נקודת המוצא של הכללה זו היא הבחנה מופשטת בין שני סוגי מבנים קוגניטיביים: סימטרי ואסימטרי. חלקו הראשון של המאמר (סעיפים 1 ו-2) מסבירים את ההבחנה הזאת בהקשר של המאמר הנוכחי. בעוד שבעיקרון יש לכלל תכונות שהיא את הפוטנציאל ליצור אסימטריה, מאמר זה מתמקד בתכונות אחת ספציפית והיא הקצאת תפקיד תמאטי. נזכיר, שתפקידים תמאטיים הם תכונות כגון מבצע פעולה [agent], מקבל פעולה [patient], מיקום [location], מכשיר [instrument] או תמה [theme], שמקצה ביטוי אחד לאחר. למשל, במשפט כגון *John ran* הפועל *ran* מקצה את התפקיד התמאטי של מבצע הפעולה לצרוף השמני *John*. לפיכך, במשפט *John ran* לא מתקיים יחס סימטרי בין שתי המלים המרכיבות אותו, אלא מדובר במבנה אסימטרי שבו *ran* מקצה תפקיד תמאטי ו-*John* מקבל אותו. הממצא האמפירי העיקרי שלנו קשור בתפקיד השפה – או, באופן ספציפי יותר, הדקדוק – ביצירה ושימור של ההבחנה בין מבנים קוגניטיביים סימטריים ואסימטריים. בפרט, בעוד שמבנים סימטריים ללא הקצאת תפקידים תמאטיים נפוצים יותר במדיום לא-דקדוקי ובדרך כלל גם לא-לשוני, הרי מבנים אסימטריים שיש בהם הקצאת תפקידים תמאטיים נוטים להיות מקושרים למדיום הדקדוקי. המאמר הנוכחי מאגד שלושה כיוונים בלתי תלויים של מחקר אמפירי שעסקנו בהם, ביחד ובנפרד, בשנים האחרונות, הקשורים בשלושה תחומים פנומנולוגיים שונים: סמנטיקה קומפוזיציונלית, מטפורות והיברידים חזותיים. אף שהם נבדלים מבחינות רבות, לשלושת התחומים הללו משותפת תכונה מבנית בסיסית: ככולם מצורפות שתי ישויות או יותר לכדי ישות אחת הנמצאת ברמה היררכית גבוהה יותר: X ו-Y הופכים ל-XY. בסמנטיקה קומפוזיציונלית מדובר בהצבתם בסמיכות של סימנים כדי ליצור סימן מורכב יותר, למשל $John + ran > John ran$; במטפורות מדובר בצירוף של שני מושגים שונים כדי ליצור השוואה, למשל $כעס + הר געש > כעס$ הוא כמו $הר געש$; ובהיברידים חזותיים מדובר בצירוף ישויות נבדלות כדי ליצור ישות היברידית חדשה, למשל $אדם + סוס > קנטאור$. ניתן אפוא לראות את שלושת התחומים הללו כמהווים צירופים מושגיים [conceptual combinations], (למשל, מרפי (1988, 1990), וישניבסקי ולאב (1998)).

ככאלה, ניתן לבחון עד כמה המבנים המושגיים הנוצרים מהרכבת הישויות הנמוכות יותר בהיררכיה הם סימטריים או אסימטריים בטבעם. בתחום הקומפוזיציה הסמנטית, השאלה היא האם המשמעות של *John ran*, למשל, היא רק הסכום הסימטרי של המשמעויות שיש ל-*John* ול-*ran*, או האם ישנן בנוסף לכך גם אסימטריות בין *John* לבין *ran* – למשל, כפי שכבר הוזכר לעיל, הקצאת התפקיד התמאטי של מבצע הפעולה ל-*John* על ידי *ran*. בתחום המטפורות, אנו בוחנים באיזו מידה השוואות של שני מושגים הן סימטריות והפיכות, למשל כ-*כעס* ו*הר געש* דומים זה לזה, או לחילופין אסימטריות ובלתי הפיכות, כאשר נעשה שימוש במושג מתחום המקור [source] כגון *הר געש* כדי לאפיין מושג מופשט יותר מתחום היעד [target] כגון *כעס*. ובתחום ההיברידים החזותיים, השאלה היא האם קנטאור הוא פשוט צירוף סימטרי של חצי-אדם וחצי-סוס, או שמא הוא "יורש" יותר תכונות מאחד המרכיבים מאשר השני בהתאם לעקרונות כלשהם כגון זה של ההירארכיה האונטולוגית (שבה "אדם" גבוה יותר מ"סוס"), על פיה הקנטאור עשוי להיות יותר אנושי מאשר סוסי.

הממצאים האמפיריים העולים מתוך מחקרנו מגלים הקבלה מפתיעה ומרשימה בין שלושת התחומים המושגיים הנזכרים. בתוך כל תחום ניתן למצוא נטייה חזקה של מבנים סימטריים להיות מקושרים למדיום לא-מילולי או לפחות לא-דקדוקי, ונטייה משלימה של מבנים אסימטריים להיות מקושרים למדיום דקדוקי. במילים אחרות, בתוך כל אחד משלושת התחומים, דקדוק מוביל לאסימטריה. ובאופן ספציפי יותר, מצאנו כי בכל שלושת התחומים האסימטריה שמדובר בה מערכת באופן כזה או אחר הקצאה של תפקידים תמאטיים.

כדי להסביר את התופעה הזו אנו מניחים שתי רמות, או שכבות, נבדלות של קוגניציה: אחת שהיא בלתי דקדוקית ומאופיינת לרוב במבנים סימטריים; ואחרת שהיא דקדוקית ונוטה להוביל למבנים אסימטריים. שתי רמות קוגניטיביות אלה אינן שוות מעמד; הקוגניציה הדקדוקית נוצרת מתוך זו הבלתי דקדוקית דרך הקצאת תפקידים תמאטיים, הקצאה ההופכת מבנים סימטריים לאסימטריים.

בתוך כל אחד משלושת התחומים הפנומנולוגיים, ההבחנה בין קוגניציה בלתי דקדוקית ודקדוקית מתגלה בשלוש דרכים בלתי תלויות. ראשית, אנו מראים כי ההבחנה בין הבלתי דקדוקי והדקדוקי היא תכונת מהותית של האדכטיקטורה הקוגניטיבית האנושית. שנית, אנו מדגימים כי המעבר מקוגניציה בלתי דקדוקית לדקדוקית הוא טיפוסי לאונטוגנזה, כלומר ההתפתחות הקוגניטיבית בילדות. שלישית, אנו מציגים עדות בלתי ישירה לכך שמעבר דומה, מקוגניציה בלתי דקדוקית לדקדוקית, אופייני גם לפילוגנזה, כלומר התפתחות הקוגניציה האנושית מתוך זו של אבותינו הקדם-אנושיים.

תמיכה אמפירית לממצאינו מגיעה מתוך מגוון שיטות מחקר, הכוללות ניסויים, התבוננות בהתנהגות טבעית, וכן טיעונים דדוקטיביים במסגרת כל אחד משלושת התחומים. אף שכבר צברנו עדויות רבות התומכות בממצאינו, הצגת הדברים כאן היא בעלת אופי ראשוני ופרוגרמטי, שרטוט התחלתי של קווי מתאר שאותם אנו מקווים להמשיך ולמלא במחקרים עתידיים מפורטים יותר.

בחלקו השני של המאמר אנו מסבירים בקיצור כיצד הקצאת תפקידים תמאטיים יוצרת הבחנה בין מבנים סימטריים ואסימטריים, ובעקבות זאת, בחלקים 3-5, אנו סוקרים את העדויות לקיומם של אופני קוגניציה בלתי דקדוקיים ודקדוקיים הנבדלים זה מזה בסמנטיקה קומפוזיציונלית, מטפורות והיברידיים חזותיים (בהתאמה). חלק 3, העוסק בסמנטיקה קומפוזיציונלית, מתבסס על מחקר נמשך של המחבר הראשון, שכמה תוצאות ראשוניות שלו כבר הוצגו אצל גיל (2007, 2008, 2015). חלק 4, העוסק במטפורות, מתבסס על מחקר של המחבר השני בשיתוף עם רועי פורת, שחלק ממנו כבר הוצג אצל פורת ושן (2017) וכן שן ופורת (2017). חלק 5, העוסק בהיברידיים חזותיים, מתבסס על מחקר משותף נמשך של שני המחברים, שחלק ממנו כבר סוכם אצל שן וגיל (2017; וראו הפניות נוספות שם).

"מלא רך, עליז, בהיר, ואורירי": מבט בלשני על לשון החושים בשירת ביאליק

תמר סוברן, אוניברסיטת תל אביב

מאמרי חוקר את לשונו של ביאליק בכלים בלשניים. הוא מפנה את המבט אל נקודה בזמן בטרם היות העברית שפה מדוברת, אל האופן שבו ביאליק בגאונותו הלשונית אפשר לעברית לראשונה לבטא מנעד עשיר של מחשבות, מראות, תחושות ורגשות. עולם הרגש העשיר שלו נשען על היכרות אינטימית עם כל רובדי הלשון. המאמר מאיר תמורות שביאליק מחולל בלשון המקורות ואת הדרך שבה הוא הופך את העברית ללשון אישית חווייתית ואינטימית משוחררת מכבלי המליצה והציטוט של שירת ההשכלה. ביאליק שואב את אוצר לשונו מכל רובדי העברית. אולם לראשונה בתולדות העברית החדשה שפתו מבטאת תחושות אינטימיות ומציירת את העולם הסובב דרך פריזמה ילדותית ומבוגרת בעזרת חוש הראייה וחוש המישוש. במוקד המאמר עומדות המילים המופשטות החוזרות 'רך' ו'רך' על נטיותיהן וצירופיהן. שם העצם 'רך' בצורתו המופשטת מופיע במקרא פעם אחת בלבד, ואילו בשירת ביאליק ישנן שבע היקרויות שלו. קיימות בשירתו גם ארבעים ושש היקרויות של צורות התואר השונות: 'גדי רך', 'שה צח ורך', 'דשא רך ורטוב', 'נעורי הרכים',

'חוטי פז דקים ענוגים ורכים' ועוד. ביאליק מצמיד אל התואר 'רך' גם את התואר 'זך', אל חוש המישוש מצטרף מראה העיניים ומתעוררות אסוציאציות של קדושה ושל טוהר. ארבע פעמים מופיע בשירתו שם העצם המופשט 'זך' בצד ארבעים ושבע היקרויות של נטיות וצירופי התואר 'זך': כגון 'אור רך וזך', 'שורה זכה של צפירים', 'רגשותי הזכים', 'בזכה מתפילותי' ועוד. חקירתן של שתי מילים קטנות אלה 'רך' ו'זך', של צירופיהן ומה שסוכב אותן, חושפת עולם עשיר של מראות, תחושות, מחשבות ורגשות, ואת האופן שבו פתח ביאליק פתח לממשיכו.

שם לווהט ירח כנשיקת טבחת: על דרכו של נתן אלתרמן בבניית דימויו

זיוה שמיר, אוניברסיטת תל אביב והמרכז הבינתחומי הרצליה

בספרו החשוב *On Metaphoring* (1987), הקדיש פרופ' ראובן צור פרק מיוחד לעיבודו של המידע הסמנטי בלשון השירה (Semantic Information-Processing "and Poetic Language"). בתוך מבחר הדימויים המוצגים בפרק זה מוצג גם הדימוי האלתרמני החידתי מתוך השיר "פגישה לאין קץ" (1938): "שם לווהט ירח כנשיקת טבחת", שחוקרי ספרות לא מעטים נדרשו לו וניסו לפרשו. השיר "פגישה לאין קץ" הוא כידוע שיר קרדינלי להבנת הקובץ *כוכבים בחוץ*. הוא ממוקם בפתחו, לאחר שיר פתיחה קל וקצר – "עוד חוזר הניגון" – שכמוהו כ"כיוון כלים" שלפני השמעת הסימפוזיה הגדולה. הבנתו של שיר כדוגמת "פגישה לאין קץ" נותנת בידי הפרשן מפתחות להבנת הקובץ כולו.

ראובן צור תיאר כאן את הדימוי "שם לווהט ירח כנשיקת טבחת" כדימוי מודרניסטי "מסומן" ("marked"), שלא היו כמותו בדורות שקדמו להופעת משורר כדוגמת אלתרמן על במת ההיסטוריה של הספרות העברית. לדבריו, שורה זו משירו של אלתרמן מכילה מידע עודף הדרוש למימוש הרישא של הדימוי (שבמרכזו נשיקה נשית לווהט) ומידע הלוקה בחסר לגבי הסיפא של הדימוי (שבמרכזו טבחת). אילו היה מדובר, למשל, על ירח לווהט כנשיקה, ללא הסיפא ("טבחת"), הן היה לפנינו דימוי קונבנציונלי שאפשר להבינו כשם שאנו מבינים דימויים רבים מן השירה הקלאסית והרומנטית שקדמו לאלתרמן ולחבריו לאסכולה. אילו היה מדובר, למשל, על נשיקה לווהט של טבחת לאדוניה כאשר מעסיקתה מפנה את גבה אל השניים, אפשר היה להבין את הדימוי העז והנועז הזה. ואולם, שירו של אלתרמן אינו מספק לקוראיו את המידע הנחוץ להבנת הדימוי לאשורו ובמלואו, בשל שיוכו לפואטיקה המודרניסטית הדוגלת בשירה עמומה ואניגמטית.

צור האיר את טיבו של דימוי זה בעזרת כְּלִיָּהּ של הפואטיקה הקוגניטיבית, תחום מחקר שהוא מחוקריו המובילים; בעקבות דבריו אלה אנסה גם אני להאירו כדימוי מודרניסטי התובע את הבהרתו, ואת זאת אעשה בסיוע כלי ביקורת ומחקר נוספים שנתפתחו בחקר הספרות במרוצת המאה העשרים – כלים טקסטואליים וקונטקסטואליים. בעזרתם ניתן להראות כי אלתרמן כתב כיודעין כתיבה עמומה וחידתית, והשאיר לקוראיו לצקת תכנים ולמלא פערים, איש־איש לפי כוחו ויכולתו.

הסיפור על רבי יוחנן ותינוקו של ריש לקיש (בבלי, תענית ט ע"א)

רונית שושני, אוניברסיטת בר אילן

הסיפור בתלמוד הבבלי, מסכת תענית ט ע"א מתאר שתי פגישות בין רבי יוחנן לבנו של ריש לקיש. בסופה של הפגישה השנייה יש רמז מפורש לסיפור הידוע על רבי יוחנן וריש לקיש בבבלי, בבא מציעא פד ע"א. בסיפור בכבא מציעא נוהג רבי יוחנן באכזריות ובאטימות, וגורם למותו של ריש לקיש, ואילו בסיפור בתענית נמנע סוף קטלני. במאמר זה אני מציעה קריאה צמודה של הסיפור בבבלי תענית, ובוחנת את מקומו בהקשר המקומי – רצף של מימרות של רבי יוחנן, ובהקשר הרחב – סיפורים על רבי יוחנן בתלמוד הבבלי. על פי ניתוחי, הסיפור בתענית הוא סיפור בבואה מתקן לסיפור בכבא מציעא. מחבר הסיפור בתענית עיצב אותו במבנה מקביל למבנה של הסיפור בכבא מציעא, והשתמש בכיטויים ובמוטיבים מתוך סיפורים אחרים בבבלי כאבני בניין לסיפורו. דרך זו של אריגת סיפורים משילוב של מוטיבים וכיטויים המצויים בסיפורים שקדמו להם אופיינית לסיפורים רבים בבבלי.

"המחבר במקום להפריד והממשיך במקום להפסיק": לתופעת הדיאריזיס בשירת ספרד

אוריה כפיר, אוניברסיטת בן־גוריון בנגב

נקודת הפתיחה של המאמר היא דברים שאמר יהודה הלוי בגנות השיטה הפרוזודית-הכמותית-הערבית של השירה העברית בספרד בימי הביניים, ובמיוחד על המתח המתמיד (הקיים בכל שיטה פרוזודית) בין הרובד המטרי של השיר לבין הרובד התחבירי-סמנטי שלו. מאמר זה מתמקד באחת התופעות המרכזיות של העניין, הקשורה במתח שבין גבולות המילה או הצירוף המילולי לבין גבולות העמוד

המטרי. מושג המפתח הפרוזודי העומד בלב המאמר הוא דיארזיס (*diaresis*), שהוא מפסק הנגרם באופן טבעי מכך שסופו של עמוד או רגל חל ביחד עם סופה של מילה. המאמר מצביע על התופעה בשירה העברית של ספרד בימי הביניים אשר שמרה על הדיארזיס והפרה אותו לחלופין, נדרש לה מבחינה סטטיסטית, ואף כולל התייחסויות למשקלים ספציפיים ולתפוצתם. לב המאמר הוא ניתוח של דוגמאות שיריות מייצגות באמצעות כלי ניתוח פרוזודיים, לרבות מן הפואטיקה הקוגניטיבית. השאלה המרכזית הנדונה במאמר היא בדבר האפקט של הדיארזיס: האם הוא שומר על מובנו של הביטוי השירי (כפי שמשמע מדברי יהודה הלוי) או שמא הוא דוחק אותו לטובת הריתמוס. הנחת העבודה היא כי המפסקים הקבועים של הדיארזיס מכתיבים קריאה דרמטית המבליטה כל מילה או צירוף בנפרד. התבנית הקבועה יוצרת מערך של ציפיות המתממשות תמיד בהרגל מונוטוני. אך בדיוק בשל כך, הפרת הדיארזיס מושכת את תשומת ליבו של הקורא ומאלצת אותו להפעיל שיקול דעת נוסף בביצוע – הן מבחינה נקודתית בצמתים מרכזיים במהלך השיר, הן ביחידות גדולות יותר לאורכו. לפיכך, יש לדיארזיס ולהפרתו גם פוטנציאל להשתתף במשמוע של הטקסט.

המבט הגרוטסקי: עיון בשער השלישי של תחכמוני ליהודה אלחריזי

עידית עינת-נוב, סמינר הקיבוצים – המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות, ואוניברסיטת תל אביב

מאמר זה מציע קריאה חדשה באחת מן המקאמות הידועות ביותר מספר תחכמוני ליהודה אלחריזי, המקאמה השלישית ("מחברת משוררי אנדלוס"). קריאה זו מניחה שלפנינו אמנות-סיפור המיוסדת על אי ודאות כעיקרון פואטי ומתקשרת על כן עם הדור-משמעי והאמביוולנטי, לצורותיו השונות (הגרוטסקי, האלכיתי, האירוני וכד'). כפי שטענתי בעיונים קודמים בסיפורים עבריים מחוזים אחרים, כיוון קריאה זה הולם לדעתי את אופיים של כמה מן הסיפורים המרתקים ביותר שהעמידה הסיפורת העברית המחורזת מימי הביניים. בעיון הנוכחי אני מבקשת אפוא להציע דוגמה נוספת לרווח הפואטי העשוי להתלוות לנקיטתו של כיוון הקריאה הנזכר.

הדאו המהבהב מבעד למילים: קריאה על פי עקרונות הפואטיקה הקוגניטיבית של פרק ארבע עשרה מתוך הדאו דה ג'ינג סיון וגשאל תאני, חוקרת עצמאית

חיבור קצר זה בוחן את הטקסט הסיני הקלאסי הדאו דה ג'ינג, מנקודת מבט חדשה. האם לפנינו מכמורת, שלדבריו של ג'ואנג זה, ניתן להשליך הצידה לאחר שנתפס הדג, או שמא המילים והמבנים הייחודיים של הטקסט חשובים לא פחות מהמסר שהוא מעביר, יהיה אשר יהיה. מטרת החיבור היא לראות כיצד אנו יכולים ליישם את עקרונות הפואטיקה הקוגניטיבית, כפי שפותחו על ידי ראובן צור ותלמידיו, על הטקסט הסיני. בחיבור זה אני מתמקדת בפרק ארבע-עשרה של הדאו ג'ינג, בתרגום של דן דאור ויואב אריאל לעברית כדי להראות כיצד הטקסט משתמש במכשירים ובמבנים ספרותיים על מנת להעביר לקורא מסר פילוסופי נסתר; כיצד מילים עמומות ומשפטים מעורפלים מאפשרים להבין את הבלתי ניתן להבנה; כיצד שימוש במושגים כמו "עמום", "מעורפל" וביטויים כמו "מתמשך לאין קץ" או "שב אל לא-דבר" מאפשרים לדאו להבהב מבעד למילים.

השתקפויות גרוטסקיות: לכתוב את הכיבוש דרך עיניו של האחר הפלסטיני

עדיה מנדלסון-מעוז, האוניברסיטה הפתוחה

מאמר זה מציג את הניסיון של הספרות הישראלית, לאחר פרוץ האינתיפאדה הראשונה, לתאר את מצב הכיבוש מתוך אימוץ של נקודת תצפית פלסטינית, באמצעות כתיבת סיפורת המסופרת דרך עיניו של מספר פלסטיני הממוקם במרחב הפלסטיני. המאמר מתמקד בטקסטים אלה, במורכבות האתית המלווה אותם ובבחירה בכתיבה אגדית, פנטסטית וגרוטסקית ככלי ביטוי של ההתנגדות הפלסטינית.

במסכת אבות נאמר: "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו". תפיסה זו מבטאת עמדה אתית שגורה, המניחה כי כדי לשפוט אחרים, עלינו לשים עצמנו בנעליו של האחר ולחוות את הקושי מתוך נקודת המבט שלו. כתיבת פרוזה, שבה הקול ניתן לדמות פלסטינית המתארת את עולמה במרחב השטחים הכבושים, מאפשרת לסופר, וגם לקורא, לנסות לבחון כיצד נראה הכיבוש מן הצד הפלסטיני. ואולם, יחד עם הערך האתי המגולם בניסיון זה, המצב שבו סופרים ישראלים יהודים כותבים

נרטיב דרך המבט המשוער של הפלסטינים, עלול לעורר אי־נחת. עבור סופרים שנמצאים בצד "החזק" של המתרס, ושבמובן מסוים שרויים ביחסים קולוניאליים עם הפלסטינים, כתיבה בשם של הפלסטינים יכולה להיתפס כניכוס של קולם וכהשתקה נוספת.

מאמר זה בוחן את הקול הפלסטיני בשלוש יצירות מרכזיות: *חיוך הגדי* מאת דויד גרוסמן (1983); *אגדות האינתיפאדה* מאת דרור גרין (1989); ו*אותיות השמש*, *אותיות הירח* מאת איתמר לוי (1991), ומתמודד עם השאלות המוזכרות, ועם הבחירה הפואטית – הפנטסטית והגרוטסקית – והאופן שבה היא פועלת בזירה רבת מתח זו.

"רָחַב גֶּרֶם וְכָבֵד צַעַד": על תרומת התחביר, הריתמוס והאינטונציה לחוויית הקוראים ב"אבי" של ביאליק – הרצאה לכבוד ראובן צור הַרְי גולומב, אוניברסיטת תל אביב

חיבור זה מוצג כרישום בכתב של הרצאה, ללא הערות ואפראט אקדמי. מטרתו להדגים ולנתח את יכולתן של טכניקות של סגמנטציה תחבירית רב־משמעית לשלוט בעקומות־אינטונציה הפועלות באוזני־רוחם של קוראים, ובכך להתיך את עולמו הבריוני של שיר עם תהליך הקריאה בקולו ובנשימתו של קורא, בכוח ובפועל. בפואמה "אבי" מפעיל חיים נחמן ביאליק באופן מדויק ומבוקר אסטרטגיות תחביריות עזות־איפוק על עקומות־אינטונציה כאלה. השיר שופע משפטים מורכבים, הפותחים בחלקי־משפט משועבדים לפני חלקיו העיקריים. משפטים משועבדים תחיליים אלה יוצרים דינמיקה של אי־נחת, כאשר המשפטים העיקריים נדחים לזמן רב. המשפטים המשועבדים, מצדם, מסתיימים כמעט תמיד בפסיק (שהוא השכיח שבסימני הפיסוק כאן), עד להופעת הנקודה הגואלת בסופו של המשפט המורכב כולו. טכניקה זו יעילה במיוחד בעיצובו של "דימוי השור", אותו "דימוי הומרי" המשווה את אביו של הדובר בשיר לשור בעל כוחות מיתיים, המושך ללא הרף וללא רוגע עגלה (המושווית ל"עגלת חייו הזוחלת" של האב) במעלה דרך אינסופית. האב, שכולו רוחניות צרופה, נאלץ לפרנס את משפחתו כבעל בית מרזח המשרת שיכורים, "מפלצות פרצופים נאלחים וזרמת לשון שיקוצים", בעוד הוא גונח ממשא חיים לעיפה" וכדברי המלט, בתרגום שלונסקי. חיים של "יום יום עלות לגדרום" מסתיימים בשברון לבו. מלאכת־השיר מציינת את השֶׁכֶר הזה בריבוי מרוכז של נשואים־פעלים, אחרי שבשורות רבות יש חלקי־משפט משועבדים בלבד, ללא נושא ונשוא. הפואמה, ככלל, מצטיינת גם באפקטים של ניגוד עז בין

חלקיה; במקרה זה הניגוד בין "בצורת" של נשואים ל"שיטפון" שלהם מדגיש את הניגוד בין חיים ארוכים של יאוש מתמשך לבין מוות, שזמנו גם הרף עין של רגע מר ונמהר וגם נצח עד אחרית הימים. אפקט נוסף של טכניקה זו הוא המקראיות המדומה. ביאליק יוצר רושם מוטעה של תקבולת מקראית, כאשר הוא ממיר את יחסי-האיחוי (פְּרִטְקֵיִים) האופייניים לה ביחסי שעבוד (היפּוֹטֵקְטִיִים) האופייניים ללשון מאוחרת יותר. כך הוא יוצר תחביר מתוחכם, המקריץ עוז קדומים של עוצמה מקראית לצד מורכבות של ניסוח מודרני. הקורא נאלץ כביכול לחוש כמעט באופן פיזי את הפְּרִיך היוםיומי של חיי האב באמצעות חוויות של קורא, המותש על ידי משפטים אינסופיים, מלאים אתנחתות זמניות שאין בהן "מנוחת לוחם" של ממש, עד בואם של סיומיהם הנדירים של המשפטים האלה. מנוחת הסיום של הקוראים מופיעה כחתף, תחילה עם מהלומת הפתע של מות האב, ובסופו של דבר עם אפיסת הכוחות שיוצר תיאור מצבתו בבית הקברות.

אברח ממך: על ספרו של ראובן צור בריחה מהגטו –

ברקי זיכרונות

אילנה רוזן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

במאמר זה אציע ניתוח ספרותי-תרבותי של *בריחה מהגטו – פרקי זיכרונות של ראובן צור* (1996). הספר מספר על ילדותו ונערותו של צור בשואה בהונגריה וברומניה ושיאו הוא ההימלטות יוצאת הדופן שלו ושל משפחתו מן הגטו של עירם נאג'ווארוד ומגורל ההשמדה ההמונית של רוב יהודי העיר והמדינה. תחילה אביא סקירת מחקר תמציתית על יהודי אוסטרו-הונגריה ככלל ויהודי חבל טרנסילבניה, שבו נמצאת העיר נאג'ווארוד, במיקוד בשנים שהובילו לשואה ובשואה. לאחר מכן אציג את הסוג הספרותי של ספרות תיעודית ואתמקד בסוגת הזיכרונות או הממואר (memoir), ש*בריחה מהגטו* של צור משתייך אליו, וכך גם ספריהם של ניצולי שואה אחרים ממרכז אירופה, שהיו ילדים בזמן המלחמה ובבגרותם בישראל הפכו לסופרים או אנשי רוח ואקדמיה. לאור סקירות אלה אבחן את סיפור ההצלה יוצא הדופן של צור ומשפחתו ואת הדרכים שבהן הוא חוזר ומספר וממשיג בספרו את קורותיו בשואה יובל שנים לאחר מעשה.